

TIEDOTUSLEHTI 1/2007

Sisällys:

PÄÄTOIMITTAJIEN PALSTA	1
YMPÄRISTÖPOLITIIKAN NAISET – SUKUPUOLET SYYNISSÄ.....	1
YHTEISKUNTATIEETEELLISEN ELÄINTUTKIMUKSEN RYHMÄ KOLMATTI KERTAA KOOLLA SOSIOLOGIPÄIVILLÄ.....	3
PAIKALLISEN ENERGIAHUOLLON YMPÄRISTÖPOLIITTINEN LIKKUMAVARA: VAIHTOEHTOISET TEKNOLOGIAT, POLIITTISET KÄYTÄNNÖT JA TOIMIJUUS.....	5
PIILOUTUVA POLITIIKKA. YMPÄRISTÖKYSYMYSTEN HALLINTAA KOLMESSA KAUPUNGISSA.....	8

PÄÄTOIMITTAJIEN PALSTA

HYVÄT LUKIJAT

Vuoden 2007 tiedotuslehden ensimmäinen numero koostuu neljästä eri artikkelista. Ensimmäisessä Johanna Kohl ja Minna Kaljonen käsittelevät YHYS:n ja Suomen naistutkimuksen seuran (SUNS) yhdessä järjestämää keskustelutilaisuutta, joka pidettiin huhtikuussa Tieteiden talolla. Toisessa Salla Tuomivaara ja Outi Ratamäki raportoivat maaliskuussa sosiologipäivillä kokoontuneen yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen työryhmän toiminnasta. Lisäksi lehden loppuosassa on esitelty Taru Peltolan ja Kaisu Anttosen tänä vuonna valmistuneiden väitöskirjojen lektiot.

Tulevista tapahtumista on hyvä jo tässä vaiheessa muistaa YHYS:n perinteinen syyskollokvio, joka järjestetään tänä vuonna Jyväskylässä 29.-30. päivä marraskuuta. Kollokvion teemana on tällä kertaa ”*Energy and Environment – Competing Powers?*”. Seuraava tiedotuslehti ilmestyy myös syksyllä. Hyvää ja aurinkoista kesää ennen sitä!

Antti Puupponen ja Marja Ylönen

YMPÄRISTÖPOLITIIKAN NAISET – SUKUPUOLET SYYNISSÄ

Johanna Kohl (johanna.kohl@tse.fi)

Minna Kaljonen (minna.kaljonen@ymparisto.fi)

Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen seura (YHYS) ja Suomen Naistutkimuksen Seura (SUNS) järjestivät keskustelutilaisuuden Tieteiden talolla Helsingissä 12. huhtikuuta 2007. Tämä jo neljännen kerran YHYS:n ja jonkin toisen seuran kanssa järjestetty ajankohtaisiin ympäristöasioihin pureutuva seminaari kokosi tälläkin kertaa paikalle innostuneen ja haastavan yleisön.

Ympäristöongelmat ja naiskysymys ovat molemmat omalta osaltaan haastaneet vallalla olevia yhteiskunnallisen toiminnan ja tutkimuksen tapoja. Naistutkimus on nostanut esille yhteiskunnallisten prosessien sukupuolittuneet käytännöt sekä tuonut näkyväksi erilaisia toiseuden ilmene-mismuotoja nyky-yhteiskunnassamme. Vastaavasti ympäristöongelmat ovat kyseenalaistaneet elämäntapamme kestävyys. Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen piirissä on esitetty, että poliittisten instituutioiden ja tutkimuksen teon tapojen on uudistuttava, jos haluamme ottaa ympäristöongelmien asettamat haasteet vakavasti.

Suomessa naistutkimus ja ympäristötutkimus ovat pitkälti kulkeneet omia polkujaan. Yhteiskunta-tieteellisessä ympäristötutkimuksessa sukupuolittuneita käytäntöjä on analysoitu melko vähän, vaikka arkikokemus ja empiirinen tutkimus kertovatkin ilmiön olemassaolosta. Ympäristöpolitiisessa päätöksenteossa ja vaikuttamisessa miehille ja naisille on muovautunut erilaiset roolit. Myös ympäristön käytön ja -hoidon tavoissa sukupuoli on läsnä. Näistä käytännön ilmenemismuodoista heräsi keskustelua, jota olivat alustamassa seuraavat puhujat.

Taru Peltolan ja Marja Vehviläisen aiheena oli ”Ympäristö- ja naistutkimus: vallan haastajat?”. Peltola ja Vehviläinen tarkastelivat molemmat teemaa erityisesti tieteen ja teknologian tutkimuksen piirissä käydyn keskustelun kautta. Molemmat korostivat, että sekä nais- että ympäristötutkimuksessa vallan haastaminen on sisäänrakennettuna tutkimukseen ja tutkimus on usein hyvin normatiivista. Peltolan mukaan ympäristökeskustelu on nuorta (1960- luvun ympäristöherätys) verrattuna naistutkimukseen, jonka Vehviläisen mukaan voi sanoa alkaneen 1700- luvulla naiskysymyksen tarkasteluna. Alustajat erittelivät eri näkökulmia tiedon poliittisuuteen. Naistutkimuksessa kysymyksenasettelut ovat siirtyneet naisen oman tiedon (ekofeminismi) korostamisesta tiedon tilanteisuuden analyysiin. Sama paradigman muutos on havaittavissa myös yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen parissa. Tiedon kontekstuaalinen luonne ja tutkimuksen vahva normatiivinen perusta luovat erityisen tarpeen vallan kriittiselle analyysille.

Ari Lehtinen toi maantieteilijänä kiintoisan näkemyksen sukupuolesta prosessina, joka tuottaa toimijuutta, identiteettiä. Se linkittyy ikään, kulttuuriin, kieleen, taloudelliseen asemaan, jotka puolestaan kietoutuvat toinen toisiinsa. Lehtinen pohti Platonin jaottelua topoksesta fyysisenä kotipaikkana ja khorasta maternaalisena aisteilla haivaattavana paikkana. Khoran lähempi tarkastelu voisi tuoda uusia mielenkiintoisia näkökulmia ihmisen luontosuhteeseen ja paikan puolustamiseen ympäristötekona. Anja Nygren puolestaan otti esiin valloitustarinat ja mystisyyden joka yhdistää niin ympäristö- kuin naistutkimustakin. Nyt tarvitaan uusia läpileikkauksia ja rajapintoja – vanhat dualismit on unohdettava. Samaa korostivat Peltola ja Vehviläinen tilanteisen tiedon pohdinnoiltaan.

Viimeisenä alustajaparina olivat Anna-Mari Konttinen ja Arto Lindholm, jotka toivat keskustelun ympäristöliikkeiden tarkastelun kautta lähemmäksi konkretiaa ja suomalaista nykykeskustelua. Vihreän liikkeen naisia tutkinut Konttinen havainnoillisti naiskysymystä mm. esittämällä tuloksia siitä, miten Vihreän liikkeen naiset priorisoivat ennemminkin naisliikkeeseen kuuluvia asioita kuin ympäristöliikkeeseen perinteisesti katsottavia asioita (naisten pätkätyöt vs. kierrätys). Lindholm puolestaan otti esimerkiksi rakkauden teot ja niiden vastakohtana välinpitämättömyyden. Syklinen ajattelu on naisille luontaista – se on sitä myös jäteasiassa. Tässä mielessä Lindholm palasi ekofeministisiin kysymyksenasetteluihin naisten omasta tiedosta.

Seminaarin kuluessa nais- ja ympäristötutkimuksen välillä löytyi useita yhteisiä rajapintoja ja teoreettisia perustoja. Taru Peltola esitteli keskustelujen antia myös 'Biodiversity and gender' –seminaarissa huhtikuun lopulla Wageningenissä, jonne oli kooontunut joukko eurooppalaisia aiheesta kiinnostuneita tutkijoita. Liikehdintää aiheen ympärille on siis kehkeytymässä. Toivomme, että keskustelu jatkuu ja konkreettisia tutkimushankkeita syntyy.

Ensi vuoteen uuden seuran kanssa silmätysten!

YHTEISKUNTATIETEELLISEN ELÄINTUTKIMUKSEN RYHMÄ KOLMATTA KERTAA KOOLLA SOSIOLOGIPÄIVILLÄ

Salla Tuomivaara, (salla.tuomivaara@uta.fi)
Outi Ratamäki, (outi.ratamaki@joensuu.fi)

Vuonna 2004 perustettu Yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen verkosto on alusta saakka kokenut valtakunnalliset sosiologipäivät luontevaksi paikaksi kokoontua. Ryhmässä on ollut mukana aktiivisia sosiologeja ja toisaalta sosiologipäiville ovat olleet tervetulleita myös monitieteisempää linjaa noudattaneet työryhmät. Sosiologipäivillä on vuodesta 2005 lähtien järjestetty sekä yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen virallinen työryhmä että tutkijaverkoston vapaamuotoisempi kokoontuminen – niin myös tänä vuonna Turussa (23.-24.3.).

Alustuksia oli ohjelmassa kaiken kaikkiaan kuusi. Työryhmän aloitti Teuvo Laitila Joensuun yliopistosta uskontotieteen alaan kuuluvalla alustuksellaan ”Musliminäkökulmia eläinten oikeuksiin”. Laitila valotti alustuksessaan jonkin verran muslimiyhteisöjen piirissä käytyjä yleisiä eläinten kohtelua koskevia keskusteluita, mutta esitteli ennen kaikkea kahden muslimikirjoittajan, B.A. Masrin ja Said Nursin, ajatuksia, erityisesti koskien lihansyönnin ja vegetarismien sallittavuutta islamin uskonnon näkökulmasta. Masrin mukaan ihmisellä on eettinen kyky toimia, mutta jos tuota kykyä ei käytetä, ei ihminen eroa eläimestä millään tavalla. Eettiseen kykyyn perustuu toisten eläinten kunnioittaminen ja eläinten hyötykäytön kieltäminen. Nursi asettuu kirjoituksissaan vastustamaan kaikkien eläinten tappamista. Toisaalta islamin uskonnon mukaan ihminen ei saa kieltää itseltään mitään, mitä jumala ei ole itseltään kieltänyt, joten tämän päätelmän mukaan sekä kasvisten että lihan syönti on muslimeille sallittua.

Yhdeksi yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen suuntaukseksi näyttää olevan muodostumassa asiantuntijuuden ja tiedon problematiikka. Erityisesti tämä aihe luo kysymyksiä tuotanto- ja kotieläinkonteksteissa. Nora Schuurman (Joensuun yliopisto) aloitti teemaa käsittelevien alustusten sarjan. Schuurman liitti tutkimuksessaan käsittelemäänsä asiantuntijuuden problematiikkaan hevosenpidon intressien muutoksen, kaupungistumisen ja ennen kaikkea maallikko- ja professiotiedon välisen jännitteen. Hänen tutkimuksessaan nousevat esiin erityisesti kysymykset siitä, kuinka kotieläimiä koskeva asiantuntijuus määrittyy, mihin se perustuu ja voiko maallikko olla hevosia koskevan tiedon asiantuntija. Erityisesti keskusteltaessa eläinten hyvinvoinnin määritelmistä ja hyvinvointivaateista kysymys hyvinvoinnin asiantuntijuuden muodostumisesta muodostuu kriittiseksi. Schuurman on tutkimuksellaan mukana valtakunnallisessa vuonna 2006 toimintansa aloittaneessa Eläinten hyvinvoinnin tutkijakoulussa, jossa ovat mukana Helsingin, Kuopion, Turun ja Joensuun yliopistot, Savonia AMK sekä MTT. Tutkijakoulun tavoitteena on yhdistää luonnontieteelliseen tietämykseen eläinten hyvinvoinnista mm. sosiaalitieteiden näkökulmia.

Myös ryhmän kolmas alustaja, Kati Saarinen, tuli Joensuun yliopistosta. Hänen pro gradu -tutkielmaan perustuva alustuksensa jatkoi asiantuntijuuden temasta, keskittyen maanviljelijöiden ja asiantuntijoiden, mm. eläinlääkäreiden, näkemyksiin lehmien hyvinvoinnista. Schuurmanin tavoin Saarinen on törmännyt tutkimuksessaan maallikko- ja professiotiedon ja -aseman välisiin jännitteisiin. Tämä liittyy Saarisen pohtimiin tiedon saatavuuden ja sen käytännön soveltamisen kysymyksiin kotieläintuotannossa ja sen hyvinvointiratkaisuissa.

Sekä Suvi Laakkonen Jyväskylän yliopistosta että Kalevi Paldanius Savonia-ammattikorkeakoulusta jatkoivat eläinlääkärien aseman pohdintaa. Laakkosen esittelemässä tutkimussuunnitelmassa tutkimuskohteena on eläinlääkärien asema eläinten hyvinvoinnin takaavana instituutiona. Kysymyksenasettelu on yhdistelmä lainsäädännön, käytänteiden ja eri toimijoiden näkemysten tutkimusta. Aikaisemman tutkimuksensa yhteydessä Laakkonen on törmännyt ilmiöön, jonka mukaan eläinlääkärit kokevat asemansa hankalaksi joutuessaan yhdistämään ammattikuntaansa velvoittavat eettiset säännökset, asiantuntijuusasemansa ja käytännön tilanteet eläinten omistajien vaatimuksiin.

Paldaniuksella on ollut tutkimuksensa työskentelymenetelmänä osallistuva havainnointi ja kiinnostuksen kohteena eläinlääkäreiden ajankäyttö ja työskentelykäytännöt. Alustuksessa korostui eläinlääkäriin verkostoituminen oman työskentelyalueensa toimijoihin ja läheinen suhde eläintenpitäjiin. Eläinlääkäriin työn onnistuneeseen organisoimiseen ja toteuttamiseen vaikuttavat voimakkaasti sosiaaliset suhteet, jotka puolestaan ohjaavat eläinlääkäreiden toimintaa esimerkiksi eläinsovellyksellisten toimenpiteiden yhteydessä.

Työryhmäsessio päätäneessä Teet Otsavelin (Helsingin yliopisto) esitelmässä perehdyttiin Otsavelin laumanvartijakoirien käyttöä koskevaan tutkimustyöhön. Laumanvartijakoirien pidolle ei Suomessa ole vahvoja perinteitä, mutta sitä on esitetty yhdeksi mahdolliseksi ratkaisuksi suurpe-tovahinkojen ehkäisyssä. Otsavelin tutkimuksen mukaan tähänastiset kokemukset laumanvartijakoirien käytöstä tässä tehtävässä ovat olleet myönteisiä ja kiinnostus koiria kohtaan kasvussa.

Yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen verkosto kokoontuu seuraavan kerran ensi vuoden vastaavassa tapahtumassa, ellei alusta lähtien kytenyttä ajatusta vuoden toisen kokoontumisen järjestämisestä YHYS-kollokvion yhteydessä saada tänä vuonna toteutettua. Eläinaiheisia työryhmiä on suunnitteilla myös maaseutututkijataapaamiseen Vantaalle elokuussa 2007 (<http://www.mua.fi/tutkija06.html>) ja kulttuuritutkimuksen päiville Joensuuhun joulukuussa 2007 (http://www.jyu.fi/kultut/III_kt_paivat.html). Verkoston sähköpostilistalla vaihdetaan ahkerasti kuulumisia ja järjestäytymistä yhdistyksen muotoon suunnitellaan. Samaan aikaan yhteyksiä ylläpidetään Joensuun yliopistoon muodostuneeseen ihmistieteellisen eläintutkimuksen ryhmittymään ja Pohjoismaiden yhteiseen vastaperustettuun yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen verkostoon.

Kirjoittajat toimivat sosiologipäivien yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen työryhmän koordinaattoreina

Lisätietoa:

Yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen verkosto:

<http://www.valt.helsinki.fi/blogs/elaintutkimus>

Joensuun yliopiston ihmistieteellisen eläintutkimuksen verkosto:

<http://www.joensuu.fi/itet>

Eläinten hyvinvoinnin tutkijakoulu:

<http://www.vetmed.helsinki.fi/hyvinvointikeskus/tutkijakoulu/tutkijakoulu.htm>

PAIKALLISEN ENERGIAHUOLLON YMPÄRISTÖPOLIITTINEN LIKKUMAVARA: VAIHTOEHTOISET TEKNOLOGIAT, PO- LIITTISET KÄYTÄNNÖT JA TOIMIJUUS

Acta Universitatis Tamperensis 1203. Tampere University Press

Lectio Praecursoria

12.1.2007

Taru Peltola, (taru.peltola@ymparisto.fi)

Loppuvuonna 2006 käytiin julkisuudessa keskustelua sähkön hinnasta ja sähkömarkkinoiden toiminnasta. Ihmettelyä aiheutti se seikka, että vaikka pörssisähkön hinta laski syksyn sateiden johdosta, olivat sähköyhtiöt Suomessa valmiita nostamaan sähkön hintaa.

Tilannetta arvioi muun muassa Kauppa- ja teollisuusministeriön asettama selvitysmies raportissaan. Raportin mukaan sähkömarkkinat Suomessa ovat tuotannon suhteen oligopolistiset eli muutama suuri toimija hallitsee niitä. Jakeluhan Suomessa on perinteisesti aina ollut luonnolliseen monopoliin eli verkoston hallintaan perustuvaa. Sähkömarkkinoiden ”vapauttaminen” kymmenisen vuotta sitten ei varsinaisesti johtanut kilpailun lisääntymiseen, vaan pikemminkin käynnisti keskittymiskehityksen, kun suuret sähköyhtiöt hankkivat omistukseensa pienten yhtiöiden verkostoja. Koska sähköntuotannossa on totuttu ajattelemaan, että ainoastaan tuotannon mittakaava tuo merkittävän kilpailuedun, on kilpailua vaikea saada aikaan investoimalla uuteen tuotantokapasiteettiin.

Haluan kiinnittää selvitysmiehen tilanearviossa huomiota erityisesti kahteen seikkaan. Ensimmäkin, muutaman yrityksen määräävä markkina-asema Suomessa perustuu pitkälti pohjoismaisen sähköverkon ominaisuuksiin: erityisesti Ruotsista puuttuu sähkön siirtoyhteyksiä, sillä maassa ei ole vastaavanlaista runkoverkkoa kuin Suomessa. Tämä johtaa siihen, että kulutuksen kasvaessa Ruotsin eteläosissa, joudutaan verkkoyhteys Suomeen katkaisemaan, jotta maan pohjoisosista saadaan johdettua sähköä riittävällä jännitteellä. Tällöin Suomeen syntyy tilanne, jossa selvitysmiehen arvion mukaan yhtiöiden ei juurikaan tarvitse välittää asiakkaistaan. Sähkömarkkinoiden keskeisin taloudellista vallankäyttöä mahdollistava tekijä on siis fyysinen rakenne. Sähköverkon rakenne vaikuttaa siihen, millaisia toimintamahdollisuuksia sähkömarkkinoilla toimiville muodostuu.

Toinen huomionarvoinen asia on se, että runkoverkon puute Ruotsissa johtuu pitkälti ympäristö- ja maisemansuojelusyistä. Toisin kuin Suomessa, ympäristöä koskevat argumentit ovat vaikuttaneet siihen, millainen sähkönjakelujärjestelmä maahan on syntynyt. Fyysinen järjestelmä on siis tulosta ympäristöä koskevista yhteiskunnallisista näkemyksistä ja keskustelusta. Se ei siis ole rakentunut puhtaan teknisen tai taloudellisen harkinnan tai lainalaisuuksien varaan.

Nämä kaksi esiin nostamaani sähkömarkkinoihin liittyvää piirrettä konkretisoivat väitöskirjatyöni keskeiset lähtökohdat: tarkastelen tutkimukseni kohteena olevia paikallisen energiahuollon järjestelmiä, lähinnä kaukolämpöjärjestelmiä, yhteiskunnallisten näkemysten, merkitysten ja intressien muovaamina sekä toisaalta fyysisten olosuhteiden, rakenteiden ja käytäntöjen ehdollistamina kokonaisuuksina. Tutkimukseni keskeisin kysymys on, miten inhimilliset toimintamahdollisuudet,

uudet avaukset ja vaihtoehtoiset toimintatavat syntyvät tällaisissa järjestelmissä. Tämä kysymys liittyy olennaisesti valtaan, joka on materialisoitunut teknologiaan ja käytäntöihin.

Millaisia toimintamahdollisuuksia jäykiltä vaikuttaviin järjestelmiin sitten sisältyy? Sähkömarkkinoita tarkasteltaessa tilanne vaikuttaa pintapuolisesti tarkasteltuna melko yksipuoliselta. Vaikka periaatteessa jokainen kuluttaja voikin nykyään kilpailuttaa sähköntarjoajansa, näyttää siltä, että yksittäisellä kotitaloudella tai ihmisellä on niukasti mahdollisuuksia vaikuttaa maksamansa sähkön hintaan. Myös selvitysmiehen esittämä ratkaisu edellyttää valtiollisia toimia kotimaisen energiantuotantokapasiteetin lisäämiseksi. Joissakin piireissä tämän on tulkittu tarkoittavan kuudetta ydinvoimalaa (mikä on jossain määrin paradoksaalinen tulkinta, sillä se ei sinänsä lisää kotimaista kilpailua, vaan vahvistaa jo nykyisellään vahvojen sähkömarkkinatoimijoiden asemaa ellei samalla luoda näistä riippumatonta toimijaa).

Eräässä toisessa yhteydessä, syksyn 2006 bioenergiapäivillä, keskusteltiin kuitenkin aivan toisenlaisesta, ehkä hieman yllättävästäkin ratkaisuehdotuksesta, nimittäin varaavasta takasta. Ydinvoimalaan verrattuna tämä ratkaisu kuulostaa melko idealistiselta, mutta sille löytyy perusteita sähkömarkkinoiden omasta toimintalogiikasta. Sähkömarkkinoilla kilpailuetua syntyy niille, joilla tuotannon marginaalikustannukset ovat alhaiset ja jotka hyötyvät suurtuotannon eduista. Tämän lisäksi etua syntyy kuitenkin myös ns. säätelyvoiman tuotannosta, vaikka sen marginaalikustannukset ovatkin korkeammat. Tämä johtuu siitä, että sähkönkulutus ei ole tasaista.

Kun sähköllä taloan lämmittävä kuluttaja asentaa taloonsa varaavan takan eli lisää omaa energiantuotantoaan ja vähentää markkinoilta ostamansa sähkön määrää, hän pystyy vaikuttamaan omaan sähkölaskuunsa. Mikä parasta hän yleensä tällöin vapauttaa valtakunnallisesti säätövoimakapasiteettia – ja tuottaa säästöä juuri kalleimmassa tuotantolohkossa.

Keskustelunavauksena tämän kaltainen ratkaisumalli on mielestäni viehättävä siksi, että se haastaa tavanomaisen sähkömarkkinapuheen ongelmanasettelun ja hakee ratkaisua sieltä, missä ei perinteisesti nähdä olevan päätäntävaltaa. Sähkömarkkinoiden aktiivisina toimijoina siinä nähdään valtion ja suurten sähköyhtiöiden ohella kuluttajat. Aivan erityisen olennaista on se, että tällainen toimintamahdollisuus on jo valmiiksi kutoutuneena itse teknologiseen järjestelmään ja sen toimintalogiikkaan. Investointi takkaan on siis käytännöllistä vallankäyttöä sähkömarkkinoilla.

Uudet toimintatavat edellyttävät usein sekä käytännöllisen toimivallan että määrittelyvallan uusjakoa. Väitöskirjassani olen tarkastellut tämänkaltaisia prosesseja paikallisessa energiahuollossa neljän eri tapaustutkimuksen avulla. Tapaukset kohdistuvat polttoaineen vaihtamiseen, uuden teknologian kehittämiseen ja leviämiseen, sijoituspaikkakysymyksiin ja uuden osuustoiminnallisen lämmöntuotannon käynnistämiseen. Tapausten myötä työlläni on siten kaksi empiiristä kohdealuetta.

Ensinnäkin tarkastelun kohteena ovat kunnalliset energiahuoltoa koskevat päätöksentekotilanteet. Yhteiskunnallisessa teknologiatutkimuksessa, jota työni osittain edustaa, tekniikan käyttäjien ja kuluttajien valintamahdollisuudet ovat usein keskiössä. Omassa työssäni tekniseen järjestelmään liittyvät valinnat ja toimintamahdollisuudet sekä kyky määrittellä energiahuollon kannalta keskeisiä kysymyksiä ja niihin ratkaisuja määrittyvät kuitenkin suurelta osin kollektiivisen toiminnan ja julkisen päätöksenteon kautta. Valintoihin päädytään siis vuorovaikutuksessa poliittisissa prosesseissa ja päätöksentekotilanteissa, esimerkiksi energiahuoltoa koskevissa kiistoissa ja määrittelykamppailuissa. Tällöin nousee esiin kysymys poliittisten prosessien sekä käytäntöihin tai teknologiaan materialisoituneen vallan suhteesta.

Energiahuoltoon liittyvän päätöksenteon ohella työni kohdistuu uuden tuotantovaihtoehdon, puuenergian, kehittämiseen. Tapausten avulla piiryy kuva puuenergian muutoksesta vielä 90-luvun

alussa varsin vähäpätöisestä mutta vuosikymmenen lopulta alkaen hyvin nopeasti kasvavaksi energiantuotantomuodoksi. Tämän kehityskulun tutkiminen on ollut haastavaa siitä syystä, että se on osittain tapahtunut yhtä aikaa tutkimusprosessini kanssa. Työhön ryhtyessäni vuonna 1998 en aavistanut, mikä merkitys puuenergiaan liittyvillä kunnallisilla tapaustutkimuksillani tulee myöhemmin olemaan. Mahdollisuus pitkäjänteiseen työskentelyyn onkin ollut edellytys sille, että olen oppinut ymmärtämään yksittäisiltä vaikuttaneiden tapausten ja niiden laajemman kontekstin välisiä vuorovaikutusta.

Tapausanalyysieni perusteella teknologisissa järjestelmissä syntyvät toimintamahdollisuudet eivät määräydy yksinomaan vahvoista toimintaa ehdollistavista rakenteista käsin, vaan muodostuvat pikemminkin tilanteisesti rakenteita ylläpitävien käytäntöjen ja toiminnallisten suhteiden muuttuessa. Esimerkiksi mahdollisuus tuottaa ja hyödyntää puuenergiaa oli kutoutuneena sekä metsäsektorin että energiasektorin toimintaan. Perinteisen metsätalouden harjoittamisen seurauksena tapahtunut metsien rakenteen muutos loi maahamme uudenlaisen metsäresurssin, harvennusta kaipaavat metsäalueet, jotka vakiintuivat 80-luvun lopulla metsäpolitiikan kohteeksi ja joiden oivallettiin myöhemmin toimivan hyvin paikallisen energiahuollon raaka-ainelähteenä. Tämän resurssin hyödyntäminen energiantuotannossa edellytti kuitenkin uudenlaisen paikallisen toimintamallin kehittämistä. Kun nämä kaksi toiminnallista muutosta toteutuivat yhtä aikaa, käynnistyi nopea uudistumisprosessi, jonka seurauksena puuenergian tuotanto on kasvanut voimakkaasti.

Huolimatta tapaustutkimusten empiirisestä kohdennuksesta paikalliseen energiahuoltoon, olen päätenyt työssäni siihen, että puuenergian kautta syntyvä liikkumavara, mahdollisuus tehdä ja toimia toisin kuin on totuttu, koskettaa vähintäänkin yhtä paljon metsäalaa kuin energiasektoria. Metsätalouteen on nimittäin syntynyt uudentyyppejä käytäntöjä ja liiketoimintamahdollisuuksia, jotka ovat merkittäviä ja ajankohtaisia alan murroksen vuoksi. Se, että olen päätenyt uutuuden ja vaihtoehtoisuuden yhteiskunnallista ja käytännöllistä dynamiikkaa koskevassa analyysissäni energiasektorilta metsään, avaa tärkeän näkökulman energia- ja ympäristöpolitiikan kohdentumiseen. Energiaan liittyvä ympäristöpolitiikka on Suomessa keskittynyt pitkälti ilmastokysymyksiin. Paikallisella tasolla tämä toimintapolitiikka – esimerkiksi puuenergiaan suunnatut investointituet – on siis muuntunut uusiksi metsätalouden tuotantokäytännöiksi.

Heiluriliike metsätalouden ja energiasektorin välillä ei kuitenkaan pääty uusiin käytäntöihin ja sitä kautta muovautuviin toimintamahdollisuuksiin, vaan uudet tuotantokäytännöt ovat kääntyneet vaatimuksiksi muuttaa metsätalouden toimintatapoja niin, että puuenergiatuotanto on mahdollista.

Energia- ja ilmastopolitiikan toteuttaminen on siis johtanut uusiin poliittisiin avauksiin metsien käyttöön liittyvässä keskustelussa. Tämä keskustelu on edelleen johtanut myös metsäpolitiikan toimenpiteisiin, esimerkiksi metsänhoidon suositusten muuttamiseen elokuussa 2006.

Vaikutus metsäpolitiikan kysymyksenasetteluihin ja toteutukseen viittaa jännittävällä tavalla siihen seikkaan, että paikallisen tason ratkaisut ovat harvoin mittakaavaltaan paikallisia. Niitä ehdollistavat laajemmat kehityskulut, mutta ne myös tuottavat uusia tarpeita, kysymyksenasetteluja ja poliittisia prosesseja. Paikallisen energiahuollon liikkumavara voi siten synnyttää poliittista liikkumavaraa kysymyksissä, jotka saavat paikallista laajemmat mittasuhteet.

PIILOUTUVA POLITIIKKA. YMPÄRISTÖKYSYMYSTEN HALLINTAA KOLMESSA KAUPUNGISSA

Acta Universitatis Tamperensis 1224. Tampere University Press

Lectio praecursoria
27.4.2007

Kaisu Anttonen (kaisu.anttonen@tampere.fi)

Ajankohtaisin ympäristökeskustelu parhaillaan taitaa paikallistasollakin koskea ilmastonmuutosta - keväisen katupölyn ja merimetsojen ohella. Onko ilmastonmuutos olemassa? Voidaanko sitä hallita ja millä keinoin? Pitäisikö vaikutuksiin kuten rankkasateisiin, tulviviin viemäreihin tai myrskytuhoihin varautua esimerkiksi kaavoituksessa ja rakentamisessa? Kyseessä on suunnittelun ja laajan ympäristöilmion suhde, joka on tullut ratkaistavaksi ja osaksi suunnittelun lähtötilannetta, ja jonka merkityksellisyydestä kiistellään.

Ympäristön merkitystä, ympäristönsuojelun tarvetta ja luonnonsuojelun tasoa punnitaan monissa kaupungin suunnitelmissa ja rakentamisprojekteissa Useimmiten luontotekijöiden ja ympäristövaikutusten suhde suunnitteluun ei ole kovinkaan selvä. Kun suunnitellaan teitä, asuinalueita tai metsien hoitoa, ei ole itsestään selvää, huomataanko, tutkitaanko ja otetaanko päätöksenteossa huomioon prosessin tuomat, mahdollisesti pitkälle tulevaisuuteen ulottuvat ympäristövaikutukset. Ei ole myöskään ilmiselvää, mitä nuo ympäristövaikutukset voisivat olla.

Olen työskennellyt vuosia kaupunkien ympäristöhallinnossa, ensin Espoossa, sitten Riihimäellä ja tällä hetkellä täällä Tampereella. Pontimena tämän tutkimuksen tekemiseen oli mieltäni askarruttanut kysymys ympäristönsuojelun asemasta ja ympäristöhallinnon työn vaikuttavuudesta kaupungin toiminnassa. Halusin laajentaa ja syventää tietojani ja testata näkemyksiäni. Ajatuksesta syntyi tutkimusaihe, jossa oli kolme peruslähtökohtaa: tutustuisin muihin kaupunkeihin, kuin joissa olin itse työskennellyt, tarkastelisin ympäristönsuojelun asemaa tutkimalla ympäristönäkökulmaa kaupunkien toiminnassa laajemmin kuin vain pelkästään ympäristöhallinnon työnä sekä että keräisin itse aineiston.

Ympäristöä edustavat elementit kuten vaikkapa metsä, maaperä, ilma, uhan-alaiset eliölajit jne. jäsentyvät lainsäädännön menettelyissä, joissa pyritään ympäristön hallintaan monista eri näkökulmista. Ympäristönsuojelulain tavoitteena on säädellä ympäristöä pilaavaa toimintaa, mutta sen lisäksi on rakentamista ja kaavoitusta säätelevä maankäyttö- ja rakennuslaki, jätehuollon järjestämisestä koskeva jätelaki, uhanalaisia kasvi- ja eläinlajeja ja luonnonsuojelualueiden perustamista käsittelevä luonnonsuojelulaki, vesistöjen rakentamista koskeva vesilaki, ihmisiä haitallisilta ympäristöhäiriöiltä suojeleva naapurisuuhdelaki ja niin edelleen. Muun muassa. näissä kaikissa laeissa säädellään menettelyjä, joilla kaupunkiympäristöä muovataan.

Kaupunkiympäristö muuttuu ja kehittyy monien suunnittelu- ja rakentamisprosessien myötä. Kaupungin maankäytön suunnittelu etenee maanhankinnasta kaavoitukseen, liikennesuunnitteluun ja kenties vasta vuosien kuluttua kaavan hyväksymisestä edelleen rakentamisen suunnitteluun, lupiin ja rakentamiseen. Kaikissa näissä vaiheissa määritellään ympäristön merkitystä.

Kun kaavoitetaan tai laaditaan kaupunkistrategioita tai tulkitaan ympäristölupien myöntämisperusteita, tullaan samalla tehneeksi ympäristöpolitiikkaa. Näistä kaupungin hallinnon sisäisistä prosesseista eli hallinnon käytännöistä ja käsityksistä olen tutkimuksessani erityisen kiinnostunut. En siis tutki ympäristöpolitiikkaa puoluepoliittisena ilmiönä vaan eri hallintokäytännöissä polveilevana asioiden valmistelun ja päätösten toimeenpanon näkökulmana.

Muutoksen, dynaamisen ilmiön tai prosessin tutkimiseen liittyy kasapäin ongelmia. Mistä alkaa jokin prosessi, mitkä ovat sitä ohjaavat voimat, mikä on tapaus ja mistä ilmiöstä tapaus on tapaus? Miten valita omaa tutkimuskysymystä ja aineistoa parhaiten jäsentävä teoreettinen ja metodologinen käsitteistö? Eli miten nivota yhteen sekä ympäristökysymysten määrittelyä että niiden ratkaisuja koskevaa määrittelyvaltaa, josta itse olin kiinnostunut. Valitsin Pierre Bourdieun eri yhteiskunnan alueita käsitelleissä tutkimuksissaan kehittämiä ja testaamia käsitteitä kuten kenttä ja symbolinen valta kaupungin toimintaprosessien tarkasteluun. Bourdieu korosti yhteiskunnallisessa tutkimuksessa empiirisen tarkastelun tärkeyttä ja monipuolisen aineiston käyttämistä jonkun ilmiön selvittämiseen. On tärkeää analysoida toimintatapoja ja käytäntöjä.

Keskityn tutkimuksessani erityisesti niihin kaupunkien suunnitteluprosesseihin, jotka ovat keskeisiä kaupungin hallinnon toiminnassa ja merkittäviä ympäristövaikutuksiltaan ja jotka muovaavat ja tuovat esiin kaupungin ympäristöpolitiikkaa. Tästä syystä tutkin kaupungin strategista suunnittelua, jossa linjataan kaupungin toimintaa etenkin toiminnallisten resurssien jakamiseksi, kaavoitusta, jossa luodaan yhdyskuntarakennetta, sijoitetaan asumisen, teollisuuden ja kaupan alueet ja suunnitellaan liikenneverkkoa sekä sovitetaan yhteen eri intressejä ja kolmanneksi ympäristölupaprosesseja, jossa asetetaan ehtoja tuotannolliselle toiminnalle, määritellään sallittu ympäristöä kuormittava päästötaaso.

Ympäristöpolitiikka on moniteemainen ja laaja, eikä sitä voi kiteyttää koko kaupungin hallintoa käsittäväksi kuin hetkittäin tai nostamalla esiin joitakin teemoja. Tässä tutkimuksessa esiin nostamani teemoja on kolme eli tutkin prosessien eri toimijoiden ja osallisten käsityksiä ja määrittelyjä ympäristön tilasta, kestävästä kehityksestä ja kaupunkirakenteesta, jotka toistuivat aineistoni haastatteluosioissa. Muiden muassa näiden teemojen määrittely ja asema suunnitteluprosesseissa luo kunkin kaupungin ympäristöstä käytävää keskustelua, sitä ympäristönäkökulmaa, josta kaupunkien ympäristötarinat tutkimuksessani kertovat.

Ympäristöpolitiikassa on kyse symbolisesta vallasta kunkin prosessin vallankentällä eli toimijoiden vallasta määritellä ilmiöiden merkitystä ja painoarvoa ympäristövaikutusten kannalta. Tätä symbolista valtaa kasvattaa muun muassa asiantuntijuus, toimijan retoriset taidot ja poliittinen tyylin taju kentällä toimiessaan.

Tässä tutkimuksessa Kajaani, Kemi ja Mikkeli ovat tapauksia paikallisen ympäristöpolitiikan ilmentymisestä. Olen kirjoittanut tapaukset kaupungeittain eli ne heijastavat kunkin kaupungin luontaisen ympäristöelementin ympärille kietoutuvaa ympäristöpolitiikkaa ja ovat eräänlainen kaupungin ympäristötarina kukin. Kajaani ja joki, Kemi ja meri sekä Mikkeli ja metsä.

Kukin prosessista kertova ympäristötarina kuten vaikkapa tunnelivoimalan rakentaminen Kajaa-nin jokeen, Perämeren kansallispuiston perustaminen Kemissä tai Kalevankankaan metsän hoito Mikkelissä on siten tapaus tämän kyseisen kaupungin ympäristöpolitiikasta.

Kukin tapaus on tarina siitä kuinka tässä nimenomaisessa prosessissa eri toimijat määrittivät ympäristön merkitystä eli loivat ja muokkasivat kaupungin ympäristöpolitiikkaa.

Mutta samalla Kajaanin, Kemin ja Mikkelin ympäristötarinat ovat tapauksia laissa määritellystä kaavoitusprosessista tai ympäristöluvan valmistelusta ja päätöksenteosta sekä kaupungin strategian tai kestävän kehityksen ohjelman laadinnasta.

Tarkastelu ilmentää mielestäni hyvin yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen rakentumista itse tutkimuksen kuluessa, sen osin spiraalimaista etenemistä aineiston ja valitun tulkitsevan käsitteistön kesken. Aineisto luo tulkintakehystä ja tulkinta jäsentää aineistoa. Purkamalla prosessien tapahtumia toimintapolitiikan kehityksessä, tarkastelemalla toimijoita ja heidän symbolista valtaansa ja ympäristökysymysten merkityksestä käytyä keskustelua, on mahdollista nostaa esiin kaupungin toiminnan ympäristöpoliittisia painotuksia.

Toisaalta edetään yleisestä yksityiseen tarkastelemalla aineistoa teoreettisesti määriteltyjen käsitteiden kautta kuten vaikkapa hahmottelemalla eri prosessien symbolista vallan kenttää ja toimijoiden suhteiden muodostamaa kuvaannollista kenttää, jolla asioiden merkityksiä määritellään. Toisaalta yksityisestä havainnosta voidaan edetä yleiseen teoreettiseen tai metodologiseen yleiskäsitteeseen. Tässä tutkimuksessa lukemalla aineistoa siitä valikoitui ympäristöpolitiikan tutkimisen työvälineiksi kolme prosessia eli kaavoitus, ympäristöluvat ja kaupunkistrategiat ja kolme teemaa eli ympäristön tila, kaupunkirakenne ja kestävä kehitys. Myöhemmässä tutkimusvaiheessa käsitin kunkin prosessin toimijoiden symbolisena kenttänä, jossa ympäristönäkökulmaa määriteltiin muun muassa määrittelemällä ympäristön tilaa, kaupunkirakennetta tai kestävä kehitystä. Tutkimukseni tavoitteena eikä myöskään tuloksena ole malli, jolla minkä tahansa kaupungin ympäristöpolitiikan tasoa tai ympäristönäkökulman esiintyvyyttä voitaisiin mitata.

Kolme suomalaista kaupunkia eri puolilla Suomea. Kaikissa niissä on käyty kiistoja kaupungin metsien käsittelystä, energiahuollon ratkaisusta, liikennesuunnittelusta ja kaavoituksesta. Mutta kiistojen eteneminen prosesseina ei ole ollut samanaikaista eivätkä kiistojen tuloksena syntyneet päätökset ja kompromissit ole samanlaisia eri kaupungeissa. Prosessien etenemiseen vaikutti ajankohta ja paikallisuus. Pitkissä valmisteluprosesseissa määritellään ympäristön merkitystä hyvin monessa vaiheessa .

Tutkimukseni keskeisin tulos on toisiaan aiheiltaan ja lähtökohdiltaan muistuttavien paikallisten suunnitteluprosessien ajallinen eriaikaisuus ja kontekstisidonnaisuus. Ympäristöpolitiikan elementit kuten vaikkapa luontopolitiikan ilmentymät, toimijoiden ympäristökäsitykset tai ympäristötutkimustulosten tulkinnat asioita valmisteltaessa olivat piiloutuneina käytäntöihin ja toimintamalleihin, jotka voidaan yrittää kaivaa esiin ja joita voi olla vaikeaa havaita.

Käsittelen tutkimuksessani ennen kaikkea suunnitteluprosesseja ja ennaltaehkäisevää näkökulmaa ympäristöongelmiin. Koko kaupunkiympäristön kehittyminen on laaja ja ajallisesti pitkä, epälineaarinen prosessi. Suunnittelusta toteutukseen ei edetä ongelmitta. Muutamia esimerkkejä. Tunnettu on rakennetusta ympäristöstä puhuttaessa arkkitehdin upeitten rakennussuunnitelmien rapautuminen rakentamisvaiheessa kun kustannuksia halutaan karsia ja rakennuksen ulkoasusta tingitään ja materiaalit korvataan halvemmilla. Tai laajasti ja tarkasti ympäristövaikutuksia selvittäneessä kaavaprosessissa on tuotettu kaava, jossa on alueita tai tontteja merkitty suojeltaviksi vaikkapa liito-oravan tai jonkun muun uhanalaisen eliölajin suojelemiseksi ja säilyttämiseksi. Mutta rakentamisvaiheessa tapahtuu tietokatkoksia. Kunnallistekniikan rakentamisessa tai talourakoitsijan aloittaessa rakennustyömaata metsät kaadetaan ja suojatut tontinosat tuhoutuvat.

Äärimmäisen kiinnostavaa onkin jatkotutkimusta ajatellen suunnittelun ja toteutuksen suhde tavoiteltaessa hyvää kaupunkiympäristöä.

Ympäristövaikutusten arvioinnit, joita yhä enemmän ja yhä perusteellisemmin eri suunnitelmien yhteydessä tehdään, ovat raskaita ja hitaita. Arviointien vaikutus päätöksentekoon vaihtelee suuresti.

Miltä näyttävät suunnitteluvaiheessa tarkoin arvioidut ympäristövaikutukset toteutuksen jälkeen, esimerkiksi kun kaavoitettu alue on rakennettu. Tai mikä on ympäristölupien vaikuttavuus kuten vaikkapa lupaehtojen merkitys kaupungin ympäristön tilalle? Muun muassa näihin kysymyksiin saamme kenties vastauksia Suomen Akatemian ensi vuonna päättyvän Ympäristö ja Oikeus – tutkimusohjelman projektien tuloksista.